

Oktatókutató és Fejlesztő Intézet

2013. évi konferencia • MÉDIA – OKTATÁS

Médiatudatosság az oktatásban

Konferenciakötet

2013

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

2013. évi konferencia
MÉDIA – OKTATÁS

Médiatudatosság az oktatásban

Konferenciakötet

Budapest, 2013

Dr. Z. Karvalics László

„Jelentés-teli világra nyíló szárnyas kapu”

„Jelentés-teli világra nyíló szárnyas kapu”

Egy logokratikus médiapedagógia kiindulópontjai

Jurij Lotman (1973: 278–280) szerint a világ elsajátítása, „műveltségé tétele” kétféleképpen közelíthető meg. A világ (1) vagy „szöveg”, s léte eleve értelmes közlés, így számunkra a „lefordítása”, olvasása, jelentésének felismerése marad a feladat, (2) vagy nem szöveg, önmagában nincs értelme, s mi vagyunk azok, akik szöveggé formáljuk és jelentés(ek)e)t adunk neki.

Bármelyik eljárásmodot is érezzük magunkhoz közelebb állónak, a lényeg ugyanaz: önmagunk, környezetünk és a világ megismeréséhez a dolgok szakadatlan jelentés-telivé tételén át vezet az út. A világ pedig a személyes tapasztalat kisablakai mellett a közvetített (mediatizált) tartalomfogyasztás szélesre tárt kapuin keresztül jut el hozzánk. Ezt a kiindulópontot akár banálisnak is mondhatnánk, ha könnyű válaszaink lennének arra a kérdésre, hogy mi, miért és mikor válik eközben jelentés-telivé, hogyan „szólít meg” minket bármi a saját tevékenységi terünkön túl, s miként ér össze minden egyes jelentés-műveletben a külső és a belső világ.

Ugyanaz a hír egészen másképp válik jelentés-telivé az érintettségük, a kontextusuk függvényében. Földrengés volt Tajvanon? Az érzékelésküszöböt alig átlépő adalék annak, aki számára pusztán megerősíti a jól ismert tényt, hogy vannak a kéregmozgásnak erősebben kitett, veszélyeztetett területek a külvilágban. Másképp figyel fel azonban rá az, aki már járt személyesen az ázsiai szigetországban, és még nagyobb a személyes tét akkor, ha kedves ismerős, barát vagy rokon miatt kell aggódnia. A földtudós a szeizmikus aktivitás megélénkülésének a mintázatai mentén fogja értelmezni, hasonló hírek kontextusában; az informatikai szakember pedig korábbi tapasztalatai alapján bizonyos számítógép-perifériák árának emelkedésétől kezd el azonnal tartani a gyártókapacitások esetleges sérülése miatt. Valamennyiük számára jelentés-teli tehát a hír, csak egészen eltérő módon. S amikor azt próbáljuk megérteni, hogy mi áll a különbségek és az azonosságok mögött, hogy a jelentés-érzékenység maga hogyan alakul időben és térben, már a világ változásának átfogó mintázataira csodálkozunk rá.

A mindenkori médiaműveltség így nagyon nehezen elválasztható a mindenkori világértelmezéstől – ezzel azonban azt az állítást is meg kell fogalmaznunk, hogy komplex médiaoktatás nem képzelhető el a külvilággal, korunk jellegével, trendjeivel kapcsolatos, magas absztrakciós szintű elvi kiindulópontok tudatos felvetése és érvényesítése nélkül. Így auto-

matikusan választ kapunk arra a kérdésre is, hogy mit tud hozzátenni a médiaoktatás a „már használatban lévő médiaműveltséghez” (Herzog, 2012).

Logokratikusnak azt a médiapedagógiát nevezem, amely számára a „logosz”, a tájékoztatásnak és a cselekvésnek értelmet adó világkép-elemhez való igazodás cél-természetűvé, normatívvá válik. Annak függvényében értelmezzük az egész mediaszférát, és fogalmazunk meg elvárásokat vele szemben, ahogyan a világ meghatározó változásait interpretáljuk. A médiaoktatásnak így és ezért kell beemelnie a mediaszférára vonatkozó legátfogóbb reflexiókat a maga gyakorlatába. Ebben a rövid tanulmányban egy efféle, logokratikus igazodási pontot fogok bemutatni.

Pedagogicum, Informatorium, Politicum

Gerd Stein (1977) a hetvenes évek végének Németországában alakította ki modelljét a tankönyv hármasságáról. A tankönyv – mondja Stein – nem kizárólag a pedagógia terénuma: a tudomány, az oktatás és a politika metszéspontjában áll. Ennek okán van egy tartalmi-szaktudományos oldala, dimenziója, ahol a tankönyv egyszerűen információhordozó. Az oktatási-nevelési folyamat felől nézve beágyazott eszköz, a politika felől nézve kommunikációs médium. Stein terminológiájában rendre: *Informatorium, Pedagogicum, Politicum*.

Ez a hármasság – ha a tankönyvre kidolgozott módszertant sorvezetőnek használjuk a tantárgyra vagy tudásterületre is – tökéletesen visszaköszön a jelenlegi médiaoktatási gyakorlatban. Az Informatorium küldetése a *médiaismeretben* mint rendszerezett tárgyban, tudáshalmazban és a *médiahasználatban*, mint képességek és jártasságok együttesében aktualizálódik. Ide tartozik a megismerést átfogóbb mezőben segítő *médiaelmélet (mediaszociológia, médiaesztétika, médiatörténet, médiafilozófia)* is. A Pedagogicum a *mediadidaktikában* jelenik meg, hiszen választás-függő, hogy az ismeretátadást milyen csatornák segítik (spontán, irányított, egyéni, csoportos vagy animált tartalomfogyasztás), hogy mennyi benne az illusztráció és szemléltetés, s mennyi a valóságos, eleven, friss médiatartalom, illetve, hogy része-e a képzésnek a „techné”, a „*médiacsínálás*” – vagyis a participáció, a pusztán fogyasztáson túllépő tartalom-előállítás. A konkrét tartalmak (és esetleg az azokhoz kapcsolódó ideológiai és érték-preferenciák) orientálásával és tematizálásával az iskolák falai közé szivárgó Politicum természetesen magában a mediaszférában is kísért, a falakon túl, ezért emiatt az állampolgári védekező technikák, az autonóm médiafogyasztáshoz szükséges készségek, összefoglalóan: a *kritikai média-írástudás* (critical media literacy) értékelődik fel.

Hogy a médiaoktatás hazai gyakorlatában, a rendelkezésre álló tantervi és szakköri keretek között milyen arányban és módon van jelen a bemutatott fél tucat dimenzió (médiaismeret, médiahasználat, médiaelmélet, mediadidaktika, médiacsínálás, kritikai média-írástudás), azt alapos kutatásokkal volna érdemes tisztázni. Elképzelhető, hogy léteznek olyan műhelyek az országban, ahol valamennyi területre gondot tudnak fordítani, ám nagyon gyakori a tárgyként való teljesítés minimalista megközelítése, az Informatorium ismereti és használati moduljaira szűkülő oktatási praxis. Ebben az iskolavezetés elvárásai, a terület lebecsülése, az érintett tanárok képzettsége, ambíciói, lehetőségei, vagyis figyelem- és erőforráshiány egyaránt szerepet játszhat. Ilyen körülmények között új dimenzió beemelését szorgalmazni túlzásnak tűnhet: de egy logokratikus médiapedagógia nem tehet mást.

Civilisatorium – a hiányzó elem

Másutt részletesen kifejtettem már (Z. Karvalics, 2009), hogy Stein felosztásából véleményem szerint hiányzik egy negyedik elem, amit Civilisatoriumnak nevezhetnénk. A tankönyv, tantárgy, iskola útvonalon kiterjesztve a tipológia érvényességét, fel kell figyelünk rá, hogy már az ipari korszak iskolájára is igaz, hogy ami a modern iskolarendszer kialakulásakor végbemegy, az a folyamatot kézben tartó kormánypolitika „nyelvére” lefordítható, meghatározó mozzanatok mellett egy még tágabb, civilizációs erőterben is értelmezhető. A nemzetté válás, a társadalmi integrációs standardok elterjesztése, a gyorsuló urbanizációhoz való alkalmazkodás, a fegyelem, rend és felügyelet-huzalozta állampolgári és gyermeki lét, a higiénia új világa és az ipari forradalom termelési-technológiai lendületét a munkaerő-piaci ismeretminimumok tömegtermelésével biztosító szerepfelfogás – ez a 19. század utolsó harmadának civilizációs dimenziója.

A felsorolt elemek közül az információs társadalom iskolájában még mindig látványosan „tartja magát” a paternalista rendpártiság és a munkaerőpiacra érvelő atavisztikus logokrácia, amely ma már a Politicum szintjén képes vélt vagy valóságos érdekeinek mesterei érvényesítésére mindenütt, ahol „erős állam” művel központosított oktatáspolitikát. Eközben azonban egy egész csokor új civilizációs kihívással kell szembenézni, úgy, hogy az iskola mint színtér is reprezentálja valamennyit. A világproblémák (a környezetszennyezés, klímaváltozás, egyenlőtlen fejlődés, munkanélküliség, migráció, terrorizmus, a kapitalizmus erősödő diszfunkciói) mellett a lokalitás kérdései kerülnek előtérbe (a település, lakókörnyezet által kínált életminőség, a helyi problémák, nehézségek, teendők világa, az egyes kisközösségek koordinációja és fejlesztése). Változik a gyermek-kép is: a repetícióra és replikációra épülő kimeneti követelmények helyett a világ ma az együttműködés (kooperáció, multikultúra), a részvétel (participáció), a kölcsönös művelet-végző képesség (interoperabilitás), a kreativitás, a bizalom-kezelés és a tudás-intenzitás szempontjait keresi és várja el az iskolarendszer „kibocsátásától”. A médiapedagógiának – egyéb feladatai mellett – e civilizációs kihívásokhoz is igazodnia kell.

Civilisatorium és médiapedagógia

Amennyiben elfogadjuk tehát az elvárást, hogy a médiapedagógia logokratikusan reflektáljon a Civilisatorium tartalmára, szinte automatikusan adódnak a következtetések és az új feladatok, illetve fókuszpontok az Informatorium, a Pedagogicum és a Politicum számára.

A Civilisatoriumnak, mint láttuk, „globális” a geográfiája: egyszerre értékelődnek fel benne a globális és a lokális rendszerszintű civilizációs kihívás-természetű kérdései (a veszély, az identitás és a felelősség oldaláról is). A média, természeténél fogva, szelektíven érzékeny ezekre a kérdésekre, de a tudomány, a közélet és a hétköznapi világát feltáró és bemutató tartalmak közül értelemszerűen kiemelt szerepet kell előbb-utóbb játszaniuk például az űrkutatás és a kozmikus fenyegetettség, a paleoantropológia, az agykutatás, a genetika, az orvoslás, a mesterséges intelligencia, a klimatológia, a kortárs kultúra – vagy éppen a társadalmi innováció, a települési legjobb gyakorlatok, az ifúságszociológia kérdéseinek és a nekik megfelelő tipikus médiaműfajoknak (elsősorban a tudományos és tudományos ismeretterjesztő szegmensnek). A sor még folytatható lenne, de nem a tárgyak szaporítása